

Esperanto

Esperanto	
Omanimi	Esperanto
Muu nimi	
Tiedot	
Alue	koko maailma
Virallinen kieli	ei virallista asemaa
Puhujia	kts. Puhujamäärä
Sija	ei sadan suurimman joukossa
Kirjaimisto	latinalainen, muutamilla muokkauksilla
Kielenhuolto	Akademio de Esperanto
Kielikoodit	
ISO 639-1	eo
ISO 639-2	epo
ISO 639-3	epo ^[1]
Ohje	

Esperanto on luonnollisiin kieliin perustuva keinotekoinen kieli, joka luotiin 1880-luvulla Puolassa. Se perustuu sanastoltaan enimmäkseen romaanisiin kieliin, kun taas kieliopissa on vahvoja vaikutteita slaavilaisista kielistä. Sen tarkoitus ei ole korvata luonnollisia kieliä vaan toimia helposti opittavana kielenä, joka helpottaa eri kielisten ihmisten välistä kommunikointia. Vaikka mikään ylikansallinen elin ei ole ottanut esperantoa virallisesti käyttöön, sillä on kasvava, aktiivinen puhujayhteisö, joka on käyttänyt kieltä jatkuvasti sen julkaisemisen jälkeen.

Esperanton nykyinen nimi syntyi salanimestä Dr. Esperanto (Tri Toivoja), jolla puolanjuutalainen silmälääkäri L. L. Zamenhof julkaisi kielen vuonna 1887 (tästä tarkemmin: *Unua Libro*). Zamenhof itse käytti aluksi kielestään vain nimeä *lingvo internacia*, 'kansainvälinen kieli'. Hänen tarkoituksenaan oli luoda helposti opittava ja neutraali kieli käytettäväksi lingua francana erikielisten ihmisten kommunikointiin. Tällaisena yhteiskielenä toimivat noihin aikoihin Keski-Euroopassa erityisesti ranska ja saksa, Zamenhofin asuinalueilla myös venäjä, kun taas englannin merkitys oli varsin pieni.

Nykyään esperantoa käytetään mitä moninaisimmissa yhteyksissä: matkustettaessa, kirjeenvaihdossa (kirje- ja sähköposti), pikaviestimissä, musiikissa, kirjallisuudessa kirjojen käännös- ja alkukielenä, kulttuurivaihdossa ylipäätään, kokouksien työkielenä, siltakielenä eri kielten välillä sekä kielineuvonnassa sen kieliopin ehdottoman säännönmukaisuuden ja havainnollisuuden vuoksi. Merkittelevää on myös esperantoksi toimitettujen blogien ja muiden Internet-sivustojen voimakas määrällinen kasvu.

Esperantolla on noin tuhat äidinkielistä puhujaa. Suomen ensimmäinen esperantoyhdistys perustettiin Jyväskylään vuonna 1904. Suomessa on Tilastokeskuksen mukaan vuoden 2011 lopussa kaksi henkilöä, joiden äidinkieleksi on rekisteröity esperanto^[2].

Koska esperanto on keinotekoinen kieli, se ei perinteisessä mielessä kuulu mihinkään kielikuntaan, mutta ominaisuuksiltaan se on indoeurooppalainen.

Luokitus

Koska esperanto on keinotekoinen kieli, se ei ole minkään luonnollisen kielen sukulainen. Se on kuitenkin saanut vaikutteita fonologiaansa, kielioppiinsa ja sanastoonsa pääasiassa indoeurooppalaisista kielistä. Esperanton äännejärjestelmään ovat eniten vaikuttaneet slaavilaiset kielet, kun taas perussanasto on johdettu pääosin romaanisista ja jossain määrin myös germaanisista kielistä.

Historia

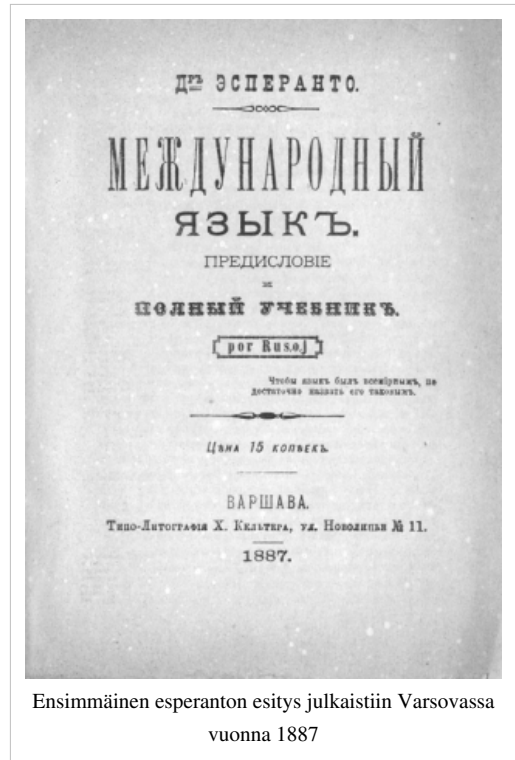
Vuonna 1878 L. L. Zamenhof pohti latinan elvyttämistä ratkaisuksi kansainvälisen kommunikoinnin käyttökielen ongelmaan, mutta latinaa opeteltuaan hän katsoi sen olevan liian vanhentunut ja vaikea tarkoitukseen. Englantia opiskellessaan hän taas huomasi sen verbitaivutuksien olevan tarpeettomia varsinaisen merkityksen ymmärtämiseksi. Zamenhof huomasi, että kielioppi kannattaa pitää yksinkertaisena ja säännöllisenä, mutta hän ei ollut keksinyt ratkaisua opeteltavan sanaston pienentämiseksi. Myöhemmin hän kuitenkin huomasi kaksi kylttiä, *Швейцарская* (*švejcarskaja*, 'vahtimestarin maja'), joka tuli sanasta *швейцар* (*švejsar*, 'vahtimestari'), sekä *Кондитерская* (*konditorskaja*, 'konditoria'), joka tuli sanasta *кондитер* (*konditer*, 'kondiittori'). Tällöin hän tajusi, että jalkiliitteiden käyttäminen voisi vähentää opeteltavien sanojen määrää huomattavasti. Hän päätti käyttää sanaston pohjana romaanisia ja germaanisista kieliä, sillä näiden kieliryhmien kielet ovat opiskelluimpia. Zamenhof halusi sanojen olevan tuttuja mahdollisimman monille.

Zamenhof opetti kielensä varhaista versiota luokkakavereilleen.

Hän työskenteli käännösten ja runouden parissa kuusi vuotta nähdäkseen, mitkä hänen kielitieteellisistä teorioistaan todella toimivat, ja mitkä täytyi hylätä kömpelyyden tai rumuuden vuoksi. Hän käänsi muun muassa osia Raamatusta ja Shakespearen teoksista kielelleen. Varhaisimmat Zamenhofin kirjoittamat tekstit sisältävät nykyesperanton mukaan melko paljon virheitä, sillä kieli ei ollut vielä kehittynyt lopulliseen muotoonsa, eikä Zamenhof toisaalta välttämättä ollut vielä itse sisäistänyt kielen kaikkia piirteitä. Kun hän vihdoinkin oli valmis julkaisemaan kielen, oli tsaarin sensuuri liian tiukka sen julkaisemiseksi, minkä vuoksi julkistaminen viivästyi, ja Zamenhofilla oli lisää aikaa kehittää kieltä. Vuonna 1887 hän julkaisi esperanton idean ja rakenteen kuvailleen vihkosen (ns. *Unua Libro*, 'Ensimmäinen kirja') salanimellä *Dr Esperanto* ('Tohtori Toivova'), josta kielen nimi myöhemmin periytyi. Tältä pohjalta esperanto kehittyi nykyään puhutuksi kieleksi.

Varhainen esperantoliike

Ensimmäisinä vuosina kieltä käytettiin pääasiassa Zamenhofin ja kieltä aikaisin oppineiden julkaisuissa. Vuosina 1889–1895 ilmestyi Nürnbergissä ensimmäinen esperantonkielinen lehti, *La Esperantisto*. Vuonna 1894 Zamenhof teki lehden julkaisijan, Wilhelm Trompeterin, ja joidenkin muiden johtavien esperantistien vaatimuksesta äänestyksen esperanton uudistamisesta. Uudistuksessa muun muassa ehdotettiin esperanton erikoismerkkien ja useimpien niitä vastaavien äänteiden poistoa ja näin ollen aakkosten määrän pudottamista 22:een, monikon *-j*-päätteen muuttamista *-i*-päätteeksi, *-n*-päätteen akkusatiivin korvaamisesta sanajärjestyksestä riippuvalla akkusatiivilla, adjektiivien ja adverbien erottelun poistoa, partisiippien vähentämistä kuudesta kahteen sekä korrelatiivitaulukon sanojen korvaamisesta enemmän latinaa muistuttavilla sanoilla. Lehden lukijat hylkäsivät

Ensimmäinen esperanton esitys julkaistiin Varsovassa vuonna 1887

ehdotukset murskaavasti, mutta monet uudistusmieliset jättivät esperanton, ja joitakin muutosehdotuksista käytettiin myöhemmissä esperantoon pohjautuvissa kielissä, kuten idossa. La Esperantiston jälkeen alkoi vuonna 1895 Uppsalassa ilmestyä Lingvo Internacia -niminen lehti.

Aluksi esperantoliike kasvoi eniten Venäjällä ja Itä-Euroopassa, mutta se levisi pian Länsi-Eurooppaan. Vuosina 1888–1893 syntyi paikallisia yhdistyksiä esimerkiksi Moskovaan, Pietariin, Vilnaan, Varsovaan, Helsinkiin, Müncheniin, Nürnbergiin, Malagaan, Uppsalaan, Göteborgiin ja Sofiaan. Kuitenkin vasta vuonna 1898 perustettiin Ranskan ensimmäinen esperantoliike. Pariisin maailmannäyttelyssä vuonna 1900 esiteltiin myös esperantoa, ja liike saikin huomattavan paljon uusia jäseniä. Mukaan liittyi myös korkean luokan ranskalaisia.

Vuonna 1901 liike oli levinnyt Kanadaan, vuonna 1903 Algeriaan, Chileen, Japaniin, Meksikoon ja Peruun, vuonna 1904 Tunisiaan, sekä vuonna 1905 Australiaan, Yhdysvaltoihin, Guineaan, Indokiinaan, Uuteen-Seelantiin, Tonkiniin ja Uruguayhin. Vuonna 1905 maailmalla julkaistiin jo 27 esperantonkielistä aikakauslehteä. Maakohtaiset järjestöt perustettiin Italiaan ja Sveitsiin vuonna 1902, Meksikoon vuonna 1903, Britanniaan vuonna 1904, Belgiaan ja Alankomaihin vuonna 1905, Tanskaan, Saksaan, Ruotsiin ja Japaniin vuonna 1906, Suomeen ja Irlantiin vuonna 1907, saksankieliseen Itävalta-Unkariin ja Yhdysvaltoihin vuonna 1908, Kiinaan vuonna 1909, sekä Uuteen-Seelantiin, Australiaan, Unkariin ja Norjaan vuosina 1910 ja 1911. Paikallisia järjestöt perustettiin Bostoniin ja Montevideoon vuonna 1905, Pretoriaan ja Samosiin vuonna 1906 ja Jerusalemiin vuonna 1907. Paikallisten järjestöjen lisäksi esperantistit perustivat esperantonkielisiä erikoisjärjestöjä esimerkiksi katolilaisille, tiedemiehille ja lääkäreille.

Vuonna 1904 pidettiin ensimmäistä kertaa pieni kansainvälinen esperantokongressi. Vuonna 1905 Ranskan Boulogne-sur-Merissä pidetyssä ensimmäisessä kansainvälisessä esperanton maailmankongressissa oli yhteensä 688 osanottajaa 30 eri maasta. Kongressissa vahvistettiin esperanton muuttumattomaksi perustaksi Zamenhofin kirjoittama esperanton peruskieliopin sisältävä *Fundamento de Esperanto* ('Esperanton perusteet'), johon ylimmälläkään kielellisellä elimellä ei ole oikeutta tehdä muutoksia. Teos sisältää aiemmin julkaistun niin sanotun 16 säännön kieliopin, harjoituskirjan (*Ekzercaro*) sekä sanaluettelon (*Universala Vortaro*). Tässä kongressissa Zamenhof myös irtisanoutui esperantoliikkeen johtajuudesta, sillä hän ei halunnut häneen kohdistuvien ennakkoluulojen tai antisemitismin estävän kielen kehitystä. Esperanton maailmankongressi on järjestetty vuodesta 1905 lähtien joka vuosi lukuun ottamatta maailmansotien aikaisia vuosia.

Vuonna 1908 19-vuotias sveitsiläinen Hector Hodler perusti Genevessä Universala Esperanto-Asocion (UEA ^[3]), esperanton maailmanjärjestön, jolla on nykyään jäseniä noin 120 maasta. UEA vastaa esimerkiksi esperanton maailmankongressien järjestämisestä.

Belgian ja Saksan välissä vuosina 1816–1919 sijainneen autonomisen Moresnetin pienestä ja monikulttuurisesta väestöstä melko suuri osa puhui esperantoa. Vuonna 1908 Wilhelm Molly ehdotti, että Moresnetista olisi tehty maailman ensimmäinen esperantonkielinen valtio nimeltä Amikejo ('Ystävyysden paikka'), mutta ehdotus ei ehtinyt toteutua ennen Moresnetin kaatumista.

Merkittävimmät vuodet

1920-luvun alkupuolella Kansainliitolle ehdotettiin esperanton hyväksymistä järjestön käyttökieleksi. Kymmenen edustajaa hyväksyi ehdotuksen yhtä Ranskan ehdokkaan, Gabriel Hanotaux'n, antamaa ääntä vastaan. Hanotaux ei pitänyt siitä, että ranskan kieli oli menettämässä asemiaan kansainvälisenä kielenä, ja piti esperantoa uhkana. Kymmenen vuotta myöhemmin Kansainliitto kuitenkin suositteli jäsenvaltioitaan sisällyttämään esperanton opetussuunnitelmiinsa. Monet pitivät 1920-lukua esperantoliikkeen vahvimpana aikana.

1930-luvulta lähtien Adolf Hitler ja Josif Stalin surmasivat useita esperanton puhujia heidän epänationalististen suuntautumuksiansa vuoksi. Natsit vihasivat esperantoa, koska sen kehittäjä Zamenhof oli juutalainen. Hitler väittää kirjassaan *Taisteluni* (*Mein Kampf*), että Zamenhof loi esperanton maailmanlaajuiseksi kieleksi yhdistämään juutalaisia hajaannuksessa. Stalin puolestaan väitti sen olevan "vakoojien kieli". Esperanto itsessään ei ollut syy teloitukseen, mutta monet juutalaiset ja ammattiliittolaiset käyttivät kieltä, joka vallanpitäjien mukaan rohkaisi

pitämään yhteyttä ulkomaalaisten kanssa. Fasistinen Italia sen sijaan käytti jopa esperantonkielisiä esitteitä tukeakseen maan matkailua.

Kylmä sota hankaloitti esperantoliikkeen toimimista erityisesti 1950- ja 1960-luvuilla, sillä sen molemmat osapuolet pelkäsivät, että esperantoa käytettäisiin vastustajan propagandaan. 1970-luvulla liike kuitenkin voimistui jälleen ja levisi uusille alueille, vahvimmin Iraniin vuonna 1975. Vuonna 1991 Afrikassa oli jo niin paljon esperantisteja, että he pystyivät järjestämään oman mantereen esperantokongressinsa. Viime vuosina Afrikan esperantoliike on edelleen kasvanut ja kehittynyt.

Kielen kehitys

Esperantoliikkeen vuonna 1905 hyväksymä *Boulognen julistus* ^[4] rajoittaa kielen peruspiirteisiin ja -arvoihin tehtäviä muutoksia. Julistus määräsi muiden asioiden ohella, että kielen pohjan pitäisi säilyä Fundamento de Esperanton mukaisena ikuisesti, eikä kenelläkään ole oikeutta tehdä siihen muutoksia. Julistus sallii kuitenkin uusien ilmaisujen esittämisen kuten puhuja sopivaksi näkee, kunhan se noudattaa kielen tyyliä.

Monet esperantistit uskovat, että Boulognen julistus on suuri syy siihen, että esperantoyhteisöstä tuli paljon suurempi ja vakaampi kuin minkään muun keinotekoisen kielen puhujayhteisöstä. Liiallinen yritys on monien mukaan haitannut muiden keinotekoisten kielten, kuten idon, puhujayhteisön kehitystä tasapainoiseksi yhteisöksi. Monet keinotekoisten kielten luojat ovat myös liian omistushaluisia tuotoksiinsa ja ovat yrittäneet estää muita kehittämästä niitä. Esimerkiksi volapükien kehittäjän, Johann Martin Schleyerin, sanotaan pitäneen kielensä kehitystä liikaa omissa käsissään, mikä toisaalta aiheutti kiistoja ja hajaannusta kielen puhujien sisällä. Zamenhof sen sijaan julisti esperanton kuuluvan esperantisteille ja siirtyi taka-alalle kielen julkistamisen jälkeen.

Esperanton kieliopin kuvaus oli ensimmäisissä kirjoissa hyvin epäselvä, joten yksimielisyys kielen joistakin piirteistä kehittyi vasta seuraavien vuosien aikana. Jo ennen Boulognen julistusta kieli oli kuitenkin hyvin vakaa, sillä siihen tehtiin vain yksi sanastollinen muutos julkaisemisen jälkeisenä vuotena: aikaa ilmaisevien korrelatiivien *kian* ('milloin'), *tian* ('silloin'), *nenian* ('ei milloinkaan'), *ian* ('joskus'), *ĉian* ('aina') -an-pääte vaihdettiin -am-päätteeksi (*kiam*, *tiam*, *neniam*, *iam*, *ĉiam*), jottei se joidenkin sanojen kohdalla sekoittuisi adjektiivia ilmaisevien korrelatiivien akkusatiivimuotojen *kian* ('millaista'), *tian* ('sellaista'), *nenian* ('ei minkäänlaista'), *ian* ('jonkinlaista') ja *ĉian* ('kaikenlaista') kanssa. Kieleen on tehty joitakin pieniä muutoksia, mutta vain suuren kannatuksen tukemana. Mikään määräysvalta ei ohjaile esperantoa, joten siihen ei voi myöskään syntyä mielivaltaisia muutoksia, kuten monissa muissa keinotekoisissa kielissä.

Vaikka nykyaikainen esperanton käyttö eroaa jossakin määrin alkuperäisestä kuvauksesta, ovat muutokset pikemminkin sanastollisia kuin kieliopillisia tai äänteellisiä. Esimerkiksi käännös lauseesta "Minä pidän tästä" on usein *Mi ŝatas ĉi tiun*, vaikka se sanatarkasti tarkoittaa "Minä arvostan tätä". Perinteinen tapa sanoa se olisi *Ĉi tiu plaĉas al mi*, joka tarkoittaa sanatarkasti "Tämä miellyttää minua". Nykyään molempia tapoja käytetään melko paljon.

Nykyesperantossa ei myöskään tunneta juuri maskuliinisia juurisanoja, kuten aikaisemmin. Ammattinimikkeet (kuten *dentisto*, 'hammaslääkäri'), ihmisiä kuvaavat sanat (kuten *junulo*, 'nuorukainen'), sekä verbeistä muodostetut substantivoidut partisiippimuodot (kuten *kuranto*, 'juoksija') tarkoittivat aikaisemmin ainoastaan miestä, ellei siihen lisätty feminiinistä -ino-päätettä (*dentistino*, *junulino*, *kurantino*). Nykyesperantossa ainoastaan muutamat pääasiassa sukulaisuussuhteita kuvaavat sanat ovat oletuksena maskuliinisia.

Lisäksi muutoksia on tehty valtioiden nimiin, joiden -ujo-päätteet ovat muuttuneet -io-päätteiksi. Myös -a-päätteiset naisten nimet (esimerkiksi *Maria*) hyväksytään nykyään, vaikka -a on adjektiivien pääte, kun taas entiset kielenpuhdistajat olisivat vaatineet substantiivin päätettä -o (esimerkiksi *Mario*).

Näiden lisäksi esperantistit ovat muodostaneet useita sanoja ilmaisemaan tuoreempia käsitteitä, vaikkakin nämä ovat mahdollisuuksien mukaan olleet yhdenmukaisia kielen olemassa olevan tyylin kanssa. Esimerkiksi tietokonetta kutsuttiin aikaisemmin *komputeroksi* tai *komputoroksi* englannin *computer*-sanana mukaan, kunnes sana *komputilo*, (pääte -il- ilmaisee työkalua juurisanasta *komputi*, 'käsittellä tietoja') vakiintui sen esperantolle paremmin sopivan

tyylin vuoksi. *Eŭro* on toinen esimerkki: vaikka valuutasta käytetään nimeä 'euro' useimmissa Euroopan unionin virallisissa kielissä, sopii *eŭro* esperantoon paremmin sen fonologian vuoksi.

Kaikki muutokset eivät ole kuitenkaan vielä laajalti hyväksyttyjä. Esimerkiksi sana *ĉipa* ('halpa') on vaihtoehtoinen sana sanalle *malmultekosta* ('paljon maksavan vastakohta').

Joidenkin esperantoharrastajien mielestä esperantoa vastaan ovat monet nykyisen maailmanjärjestelmän rakenteet, kielen kääntämis- ja koulutusbisnes, ennakkoluulot ja eri maiden äärikansalliset ainekset. Silti se heidän mukaansa voisi levitä laajasti väestön ala- ja keskiluokkien keskuudessa, jolloin jossain vaiheessa saavutettaisiin se kriittinen massa, jolloin markkinoijien ja poliitikkojen olisi pakko tunnustaa esperantistien olemassaolo. Tarvetta esperanton kaltaiselle kansainväliselle yleiskielelle on kuitenkin vähentänyt englannin kielen nouseminen yhä selvemmin lingua francan asemaan.

Alueellinen sijoittuminen

Koska esperanto on keinotekoisesti luotu kansainvälinen apukieli, se ei kuulu millekään kansalle tai valtiolle, eikä sen käyttö rajoitu millekään tietylle alueelle. Sen puhujia on ympäri maailmaa, arviolta noin 120 maassa – eniten kuitenkin keskisessä ja itäisessä Euroopassa, Kiinassa ja itäisessä Aasiassa.

Virallinen asema

Esperanto ei ole minkään valtion virallinen kieli, vaikka 1900-luvun alkupuolella oli suunnitelmia muodostaa Moresnetista ensimmäinen esperantonkielinen valtio, ja lyhytikäinen Insulo de la Rozoj^[5] -niminen keinotekoinen mikrovaltio käytti esperantoa virallisena kielenään vuonna 1968. Kuitenkin se on useiden kansalaisjärjestöjen, pääosin esperantoliikkeiden, virallinen työkieli. Suurimmalla näistä järjestöistä, Universala Esperanto-Asocio^[6]lla (Esperanton maailmanliitto), on viralliset neuvoa-antavat suhteet Yhdistyneisiin kansakuntiin ja UNESCOon.

Puhujamäärä

Washingtonin yliopiston professorin Sidney Culbertin tekemän tutkimuksen mukaan noin 1,6 miljoonaa ihmistä puhuu esperantoa niin hyvin, että osaa tervehtimisen lisäksi myös kommunikoida esperantoksi tyydyttävällä tasolla. Tutkimus ei koskenut pelkästään esperantoa vaan myös muita kieliä, ja monet esperantistit epäilevät tämän korkean luvun todenperäisyyttä. Culbertin lukua on kuitenkin monissa tietolähteissä, kuten Ethnologueissa, pidetty esperanton puolivirallisena puhujamääränä, vaikkakin jälkimmäinen pyöristää luvun 2 miljoonaan. Ethnologue myös arvioi maailmassa olevan 200–2 000 äidinkielenään esperantoa puhuvaa henkilöä.

Esperanton puhujamäärän määrittäminen on vaikeaa, sillä useimmiten puhujamäärissä otetaan huomioon äidinkielenään kieltä puhuvat eikä kieltä opiskelleet henkilöt. Koska esperanto on tarkoitettu apukieleksi kansainväliseen kommunikointiin eikä korvaavaksi äidinkieleksi, on sillä vain muutama äidinkielellinen puhuja, joista kaikki ovat kaksi- tai kolmikielisiä.

Helsingin yliopiston professorin Jouko Lindstedtin hyvin suuntaa antavan arvion mukaan maailmassa on esperantoa puhuvia seuraavasti:

- 1 000 henkilöä puhuu esperantoa äidinkielenään
- 10 000 henkilöä puhuu esperantoa sujuvasti ja käyttää sitä usein
- 100 000 henkilöä osaa käyttää esperantoa suulliseen ja kirjalliseen viestintään melko hyvin
- 1 000 000 henkilöä ymmärtää kirjoitettua esperantoa tyydyttävästi
- 10 000 000 henkilöä on joskus elämänsä aikana tutustunut esperanton alkeisiin^[7]

Murteet

Esperantosta ei ole syntynyt uusia murteita kuten luonnollisista kielistä. Tämä johtuu kielen säännönmukaisesta luonteesta ja käytön suunnitellusta alueesta. Ihmisillä on tapana luoda ja kehittää alueellisia muunnoksia päivittäin käyttämistään kielistä, mutta esperanton tapauksessa tällainen tekisi kansainvälisestä kommunikoinnista paljon vaikeampaa ja olisi näin vahvasti kielen alkuperäistä tarkoitusta vastaan.

Slangi

Kuten murteita, myöskään slangia ei esperantossa ole syntynyt juuri ollenkaan, sillä samoin kuin murteiden tapauksessa, se tekisi kansainvälisestä kommunikoinnista vaikeampaa. Joitakin yksittäisiä, helposti tunnistettavia slangisanoja kuitenkin on. Näistä tunnetuimpia lienevät tervehdyksestä *saluton* ('moi') muodostetut *sal*, *luton* ja *sa* tai sen sijasta tervehdykseen käytettävä *salaton* ('salaattia'). Muita slangisanoja ovat muun muassa *malino* ('naisen vastakohta') sanasta *viro* ('mies'), *espo* sanasta *esperanto* ja *sti* sanasta *esti* ('olla').

Johdetut kielet

Vuosien varrella monet ryhmät ja yksittäiset henkilöt ovat esittäneet uusia kieliprojekteja esperanton "paranneltuina" versioina. Melkein kaikki näistä projekteista ovat kuolleet epäonnistuttuaan kehittymään suunnitteluvaihetta pidemmälle. Ainoa, joka on saanut jonkin verran menestystä, on ido ('jälkeläinen' esperantoksi), joka esiteltiin Pariisissa lokakuussa 1907. Sen pääeroavaisuudet esperantoon nähden ovat yksinkertaistettu kirjaimisto ja jotkin kieliopilliset ominaisuudet. Aikaisemmin melko monet esperantistit vaihtoivat kannatuksensa esperantosta idoon, mutta nykyään sillä arvioidaan olevan puhujia vain noin 250–500 henkilöä. Jotkin pienet uudistusprojektit, jotka vaikuttavat vain pieneen osaan kielestä, ovat saavuttaneet muutaman kannattajan, jotka puhuvat omintakeista versiotaan kielestä.

Äänteet

Vokaalit

	etu	taka
suppea	i	u
puolisuppea	e	o
väljä	a	

Diftongit

Diftongien jälkiosana on puolivokaali *j* tai puolivokaali *ŭ*. Diftongeja ovat *aj*, *ej*, *oj*, *uj*, *aŭ* ja *eŭ*.

Painotus

Toisin kuin suomessa, esperantossa lähes kaikki vokaalit lausutaan lyhyinä. Pitkä vokaali voikin esiintyä ainoastaan painollisessa tavussa. Sanoissa paino on aina toiseksi viimeisellä tavulla eli toiseksi viimeisellä vokaalilla. *Ŭ*- ja *j*-päätteiset diftongit muodostavat kuitenkin vain yhden tavun.

Yksitavuisissa ja monissa pikkusanoissa – kuten *unu* ('yksi'), *apud* ('vieressä') ja *ili* ('he') – ei ole painoa.

Konsonantit

	bilabiaalinen		labio- dentaalinen		apiko- aveolaarinen		postal- veolaarinen		palataalinen		dorso- velaarinen		glottaalinen	
klusili	p	b			t	d					k	g		
nasaali		m				n								
tremulantti						r								
frikatiivi			f	v	s	z	ʃ	ʒ			x		h	
affrikaatta					ts		tʃ	dʒ						
lateraalinen puolivokaali						l								
puolivokaali		w								j				

Kirjain *r* lausutaan joko yksitähäisenä apikoaveolaarisena tremulanttina [r] tai apikoaveolaarisena tremulanttina [r]. Kirjain *v* lausutaan joko labiodentaalisena frikatiivina [v], labiodentaalisena puolivokaalina [v] tai labioveraalisenä puolivokaalina [w]. Kirjaimet *dz* lausutaan affrikaattana [dʒ].

Konsonanttiklustereita voi esiintyä sanan alussa ja keskellä (esimerkiksi *instrui*, 'opettaa'), mutta ei lopussa, paitsi vierassanoissa ja runomuotoisen sanapäätteiden poisjättämisen johdosta.

Esperantossa on huolellisesti osattava erottaa soinnilliset ja soinnittomat konsonantit – kuten /b/ ja /p/, /g/ ja /k/, sekä /d/ ja /t/ – toisistaan.

Lisäksi on huomattava, ettei esperantossa ole suomen *ŋ*-äännettä, vaan /n/ ja /g/ lausutaan selvästi erillään.

Kirjoitusjärjestelmä

Esperanto on täysin ääntenmukainen kieli: jokainen kirjain äännetään ja kukin kirjain merkitsee aina samaa äännettä. Sen kirjoittamiseen käytetään latinalaisia kirjaimia, joista on kuitenkin poistettu kirjaimet *q*, *w*, *x* ja *y*. Lisäksi siihen on lisätty kirjaimet *Ĉ*, *Ĝ*, *Ĥ*, *Ĵ*, *Ŝ* ja *Ŭ*. Näin ollen kirjaimia on yhteensä 28.

Luetellessa kirjaimia vokaalit lausutaan normaalisti, ja konsonanttien perään lisätään *o*-äänne.

Merkki	Nimi	IPA	Ääntämisohje	Huomautettavaa
Aa	a	[a]	<i>a</i>	
Bb	bo	[b]	<i>b</i>	
Cc	co	[ts]	<i>ts</i>	
Ĉĉ	ĉo	[tʃ]	<i>tʃ</i>	
Dd	do	[d]	<i>d</i>	
Ee	e	[e] tai [ɛ]	<i>e</i>	
Ff	fo	[f]	<i>f</i>	
Gg	go	[g]	<i>g</i>	
Ĝĝ	ĝo	[dʒ]	<i>dʒ</i>	
Hh	ho	[h]	<i>h</i>	
Ĥĥ	ĥo	[x]	kuten saksan <i>ach</i> -äänne	erittäin harvinainen merkki nykyesperantossa, korvataan usein k-merkillä
Ii	i	[i]	<i>i</i>	
Jj	jo	[j]	<i>j</i>	puolivokaali
Ĵĵ	ĵo	[ʒ]	<i>ʒ</i>	

Kk	ko	[k]	<i>k</i>	
Ll	lo	[l]	<i>l</i>	
Mm	mo	[m]	<i>m</i>	
Nn	no	[n]	<i>n</i>	
Oo	o	[o] tai [ɔ]	<i>o</i>	
Pp	po	[p]	<i>p</i>	
Rr	ro	[r]	<i>r</i>	
Ss	so	[s]	<i>s</i>	
Ŝŝ	ŝo	[ʃ]	<i>ŝ</i>	
Tt	to	[t]	<i>t</i>	
Uu	u	[u]	<i>u</i>	
Ŭŭ	ŭo	[ʊ]	<i>u</i> -kirjaimeen vivahtava <i>w</i>	puolivokaali
Vv	vo	[v]	<i>v</i>	
Zz	zo	[z]	soinnillinen <i>s</i>	

Erikoiskirjaimien käyttö

Esperanton erikoiskirjaimet ovat tietokoneella käytettävissä ISO 8859-3 (Latin3)- ja Unicode-merkistöissä. Jos ei ole mahdollista käyttää kyseisiä merkistöjä, erikoiskirjainten ylämerkit voidaan korvata toisella merkillä. Yleisimmin ylämerkkien sijaan käytetään x-kirjainta, jota ei muutoin esperantossa käytetä. X-merkkiä pidetään kuitenkin melko rumana ja häiritsevänä.

ĉ	ĝ	ĥ	ĵ	ŝ	ŭ
cx	gx	hx	jx	sx	u(x)

Ŭ-kirjaimen voi tässä tapauksessa korvata myös tavallisella u-kirjaimella, sillä sekaantumisen vaaraa ei ole. X:n tilalla käytetään usein myös h-kirjainta lähinnä ulkoasullisten seikkojen vuoksi. Zamenhof itse suositteli h-kirjaimen käyttöä ylämerkkien sijaan, ja ŭ-merkin korvaamista u-merkillä. H-merkin käyttäminen ylämerkkien sijaan on kuitenkin melko ongelmallista, sillä se voi sekoittua h-äänteen kanssa.

ĉ	ĝ	ĥ	ĵ	ŝ	ŭ
ch	gh	h(h)	jh	sh	u

Myös ^-merkkiä käytetään, mutta hyvin harvoin.

ĉ	ĝ	ĥ	ĵ	ŝ	ŭ
c^	g^	h^	j^	s^	u(^)

Kielen kirjoittamiseen on kehitetty myös muita järjestelmiä, mutta mikään niistä ei ole saavuttanut merkittävää suosiota, sillä tietotekniikan kehitys on jo tehnyt esperanton omien kirjainten käytön mahdolliseksi useimmissa yhteyksissä. Suosituin näistä ehdotetuista kirjoitusjärjestelmistä lienee Nova Help-Alfabeto (NHA, [8]), joka pyrkii olemaan mahdollisimman kansainvälinen korvaamalla esperanton kirjaimet ja kirjainyhdistelmät merkeillä, joita käytetään ympäri maailmaa. Nova Help-Alfabeton ongelmana pidetään sitä, että siinä liian moni merkki on korvattu, jolloin teksti on vaikeasti ymmärrettävää.

Kielioppi

Pääartikkeli: Esperanton kielioppi

Esperanto on agglutinoiva kieli, jossa substantiiveilla ei ole sukuja ja jossa verbit taipuvat säännöllisesti. Substantiiveilla ja adjektiiveilla on kaksi sijamuotoa, nominatiivi ja akkusatiivi, sekä yksikkö ja monikko. Adjektiivien ja substantiivien taivutuksen tulee täsmätä toisiinsa nähden. Verbit eivät taivu persoonamuodoissa. Akkusatiivipäätte voi osoittaa myös muun muassa liikkeen suuntaa tai korvata joitakin prepositioita. Akkusatiivin vuoksi esperantossa ei ole määrättyä sanajärjestystä.

Esperanton kielioppi on erittäin säännöllinen, sitä kirjoitetaan kuten lausutaan, ja sen rakenne on hyvin looginen. Kaikki nämä ominaisuudet tekevät esperantosta useimmille erittäin helposti opittavan kielen.

Kaikkien substantiivien päätte on *-o*, adjektiivien *-a*, ja sanajuurista muodostettujen adverbien *-e*.

Verbit

Kaikki esperanton verbit taipuvat säännöllisesti ja käyttävät samaa taivutuskavaa. Verbeillä on kolme aikamuotoa: preesens, preteriti ja futuuri, joiden lisäksi voidaan muodostaa liittoaikamuotoja esti-verbin ja pääverbin partisiipin avulla. Tapaluokkia ovat indikatiivi, konditionaali ja volitiivi. Lisäksi verbeillä on aktiivin ja passiivin partisiippimuodot kaikissa kolmessa aikamuodossa. Verbeillä ei ole persoonamuotoja eli verbimuoto on sama kaikissa persoonissa.

Verbit muodostetaan lisäämällä juurisanaan verbimuodon päätte. Infinitiivin päätte on *-i*, preesensin *-as*, preteritin *-is*, futuurin *-os*, volitiivin *-u* ja konditionaalin *-us*.

Volitiivi

Volitiivi on esperanton oma tapaluokka. Se muistuttaa käytöltään imperatiivia ja subjunktiivia, sillä sillä ilmaistaan toivomusta.

Yleisimmin sitä käytetään käskynä, jolloin verbin edestä voi jättää persoonapronominin pois, jos käsky osoitetaan yksikön tai monikon toiselle persoonalle. Muussa tapauksessa persoonapronominia pitää käyttää.

Legu! – Lue! / Lukekaa!

Ni legu! – Lukekaamme!

Volitiivia käytetään myös *ke (että)* -sivulauseissa, kun päälauseessa on jokin toivomusta ilmaiseva verbi.

Mi petas, ke vi legu ĉi tiun artikolon. – Pyydän, että luet tämän artikkelin.

Taivutuskaava

Preesens	Imperfekti	Futuuri	Konditionaali	Volitiivi
<i>mi legas</i> 'minä luen'	<i>mi legis</i> 'minä luin'	<i>mi legos</i> 'minä luen' (vastaisuudessa)	<i>mi legus</i> 'minä lukisin'	
<i>vi legas</i> 'sinä luet'	<i>vi legis</i> 'sinä luit'	<i>vi legos</i> 'sinä luet' (vastaisuudessa)	<i>vi legus</i> 'sinä lukisit'	<i>vi legu</i> 'lue'
<i>li/ŝi/ĝi legas</i> 'hän/se lukee'	<i>li/ŝi/ĝi legis</i> 'hän/se luki'	<i>li/ŝi/ĝi legos</i> 'hän/se lukee' (vastaisuudessa)	<i>li/ŝi/ĝi legus</i> 'hän/se lukisi'	<i>li/ŝi/ĝi legu</i> 'hän/se lukekoon'
<i>ni legas</i> 'me luemme'	<i>ni legis</i> 'me luimme'	<i>ni legos</i> 'me luemme' (vastaisuudessa)	<i>ni legus</i> 'me lukisimme'	<i>ni legu</i> 'lukekaamme'
<i>vi legas</i> 'te luette'	<i>vi legis</i> 'te luitte'	<i>vi legos</i> 'te luette' (vastaisuudessa)	<i>vi legus</i> 'te lukisitte'	<i>vi legu</i> 'lukekaatte'
<i>ili legas</i> 'he/ne lukevat'	<i>ili legis</i> 'he/ne lukivat'	<i>ili legos</i> 'he/ne lukevat' (vastaisuudessa)	<i>ili legus</i> 'he/ne lukisivat'	<i>ili legu</i> 'he/ne lukekoot'
<i>oni legas</i> 'luetaan'	<i>oni legis</i> 'luettiin'	<i>oni legos</i> 'luetaan' (vastaisuudessa)	<i>oni legus</i> 'luettaisiin'	

Sanasto

Esperanton 900 juurisanaa kattanut perussanasto määriteltiin Zamenhofin vuonna 1887 julkaisemassa *Lingvo internacia* -teoksessa. Kielen puhujien sallittiin kuitenkin lainata sanoja tarvittaessa muista kielistä, kunhan ne löytyisivät mahdollisimman useista kielistä. Vuonna 1894 Zamenhof julkaisi ensimmäisen esperanton sanakirjan, *Universala Vortaron*, joka sisälsi huomattavasti enemmän juurisanoina käännettynä viidelle eri kielelle.

Siitä lähtien esperantoon on lainattu useita sanoja muista kielistä, pääosin kuitenkin länsieurooppalaisista. Kaikki yhden puhujan lainaamat sanat eivät ole kuitenkaan tulleet yleiseen käyttöön. Viime vuosikymmeninä useimmat uusista lainasanoista ovat olleet teknisiä tai tieteellisiä termejä. Jokapäiväiset sanat ovat useimmiten syntyneet vanhojen sanojen yhdistelmistä – kuten *komputilo* ('tietokone'), joka muodostuu sanoista *komputi* ('käsitellä tietoja') ja *ilo* ('työkalu', 'väline') – tai niille annetuista uusista merkityksistä – kuten *muso* ('hiiri'), joka tarkoittaa nykyään myös tietokoneeseen kytkettyä laitetta, aivan kuten suomenkin kielessä. Esperantistien välillä on jatkuvia kiistelyitä siitä, onko tietty lainasana oikeutettu vai pitäisikö uusi sana luoda yhdistelemällä vanhojen sanojen merkityksiä.

Juurisanojen ja niiden säännöllisen yhdistelemisen sääntöjen lisäksi esperanton opiskelijan täytyy opetella myös muutamia idiomaattisia yhdistelmiä, kuten *eldonejo* ('pois antamisen paikka' eli 'kustantamo'). Myös joillakin juurisanoilla on idiomaattisia merkityksiä niiden sananmukaisten merkityksien lisäksi. Esimerkiksi sanasta *krokodilo* ('krokotiili') muodostuneella verbillä *krokodili* tarkoitetaan omalla äidinkielellä puhumista tilanteessa, jossa tulisi puhua esperantoa (esimerkiksi kansainvälisissä esperantokonferensseissa).

Esperantossa sanat muodostuvat vartalosta, siihen mahdollisesti liitettävistä etu- ja jälkiliitteistä, sekä päätteestä, joka ilmaisee sanaluokan tai verbin aika- ja tapamuodon. Yhdestä juurisanasta voi päätteillä ja sanaluokkia vaihtamalla muodostaa jopa kymmeniä eri sanoja.

<i>sana</i>	'terve'	<i>malsana</i>	'sairas'
<i>sano</i>	'terveys'	<i>malsano</i>	'sairaus'
<i>sanulo</i>	'terve' (henkilö)	<i>malsanulo</i>	'potilas', 'sairas' (henkilö)
		<i>malsanulejo</i>	'sairaala'
<i>(re)saniĝi</i>	'parantua'	<i>malsaniĝi</i>	'sairastua'
<i>sanigi</i>	'parantaa'	<i>malsanigi</i>	'tehdä sairaaksi'

Suurin osa esperanton kantasanasastosta on lainattu indoeurooppalaisen kielikunnan eri kieliryhmistä.

- **romaanisista kielistä:** *facila* 'helppo', *verda* 'vihreä'
 - latinasta: *abio* 'kuusipuu', *facila* 'helppo', *sed* 'mutta', *tamen* 'kuitenkin', *okulo* 'silmä', *hepato* 'maksa', *akvo* 'vesi'
 - ranskasta: *dimanĉo* 'sunnuntai', *fermi* 'sulkea', *ĉe* 'luona', *frapi* 'iskeä', *ĉevalo* 'hevonen', *butiko* 'kauppa'
 - italiasta: *ĉielo* 'taivas', *fari* 'tehdä'
- **germaanisista kielistä:** *fremda* 'ulkomaalainen'
 - saksasta: *hundo* 'koira', *jaro* 'vuosi', *monato* 'kuukausi', *vorto* 'sana', *nur* 'vain', *fiŝo* 'kala'
 - englannista: *suno* 'aurinko', *birdo* 'lintu', *fiŝo* 'kala', *ŝipo* 'laiva', *blua* 'sininen', *ofta* 'usein'
- **slaavilaisista kielistä:** *krom* 'lisäksi', *paitsi*, *raboti* 'höylätä'
 - puolasta: *barĉo* 'borssikeitto', *celo* 'päämäärä', *luti* 'juottaa', *moŝto* 'majesteetti'
 - venäjästä: *vosto* 'häntä', *barakti* 'kiemurella'
- **muista indoeurooppalaisista kielistä**
 - kreikasta: *kaj* 'ja', *biologio* 'biologia', *politiko* 'politiikka'
 - latviasta: *tuj* 'heti'

Esimerkkejä

- *Saluton!* [sa.'lu:.ton] = 'Terve!'
- *Bonvenon al Finnlando!* [bon.'ve:.non 'al fin:.'la:n.do] = 'Tervetuloa Suomeen!'
- *Ĝis revido!* ['ĝis re.'vi:.do] = 'Näkemiin!'
- *Dankon.* [da:ŋ.kon] = 'Kiitos.'
- *Ne dankinde.* ['ne dan.'ki:n.de] = 'Ei kiittämistä.' / 'Ole hyvä.'
- *Bonvolu* ['bon.'vo:.lu] = 'Ole hyvä ja...'
- *Mi amas vin.* ['mi 'a:.mas 'vin] = 'Minä rakastan sinua.'
- *Ĉu vi amas min?* ['ĉu 'vi 'a:.mas 'min] = 'Rakastatko sinä minua?'
- *Kio estas via nomo?* ['ki:.o 'e:s.tas 'vi:.a 'no:.mo] = 'Mikä on sinun nimesi?'
- *Mia nomo estas...* ['mi:.a 'no:.mo 'e:s.tas] = 'Minun nimeni on...'
- *Kie vi loĝas?* ['ki:.e 'vi 'lo:.ĝas] = 'Missä sinä asut?'
- *Mi loĝas en...* ['mi 'lo:.ĝas 'en] = 'Minä asun...'
- *De kie vi venas?* [de 'ki:.e 'vi 've:.nas] = 'Mistä tulet?'
- *Mi venas de Finnlando.* ['mi 've:.nas 'de fin:.'la:n.do] = 'Tulen Suomesta.'
- *Mi ne parolas Esperanton bone.* ['mi 'ne pa.'ro:.las es.pe.'ra:n.ton 'bo:.ne] = 'En puhu esperantoa hyvin.'
- *Ĉu vi parolas la finnan / svedan / anglan?* ['ĉu 'vi pa.'ro:.las 'la 'fi:n.nan / 'sve:.dan / 'a:n.glan] = 'Puhutko / Puhutteko suomea / ruotsia / englantia?'
- Zamenhofin ensimmäisessä maailmankongressissa vuonna 1905 pitämä puhe Claude Pironin lausumana.

Patro nia (Isä meidän)

- 🔊 kuuntele ääntämys² (Lukijan äidinkieli suomi. Sana "konduku" on luettu väärin "konduktu".)
- 🔊 kuuntele ääntämys² (Lukijan äidinkieli italia.)
- 🔊 kuuntele ääntämys² (Lukijan äidinkieli tšekki.)

Lukijan äidinkieli kuuluu ääntämisen vivahteissa, mutta ei vaikuta ymmärrettävyyteen. Lukunäytteissä on joissakin kohdin hieman eri sanamuoto. Ensimmäisen näytteen teksti on alla. Kahdessa muussa toinen säe on "sanktigata estu via nomo" ja neljäs "fariĝu via volo". Toisen näytteen lopussa on myös säe *Ĉar via estas la regno, kaj la potenco kaj la gloro eterne.*

*Patro nia, kiu estas en la ĉielo,
via nomo estu sanktigata.
Venu via regno,
plenumiĝu via volo,
kiel en la ĉielo, tiel ankaŭ sur la tero.
Nian panon ĉiutagan donu al ni hodiaŭ.
Kaj pardonu al ni niajn ŝuldojn,
kiel ankaŭ ni pardonas al niaj ŝuldantoj.
Kaj ne konduku nin en tenton,
sed liberigu nin de la malbono.
Amen.*

Kulttuuri

Pääartikkeli: Esperantokulttuuri

Esperantoksi on kirjoitettu tai käännetty yhteensä yli 25 000 kirjaa, ja säännöllisesti ilmestyviä esperantonkielisiä aikakausjulkaisuja ilmestyy yli sata. Suosituin tapa käyttää kieltä lienee kirjeystävien hankkiminen, joita varten on olemassa jo kymmeniä erilaisia palveluita tai palstoja. Monet kielen puhujat käyttävät esperantoa matkustaakseen halvalla ympäri Eurooppaa käyttämällä Pasporta Servo -palvelua, jossa moni esperantisti tarjoaa esperanton puhujille ilmaista lomamajoitusta omassa kodissaan, sekä mahdollisesti myös muita palveluita. Esperantistit kerääntyvät myös lukuisiin tapahtumiin ympäri maailmaa, joista suosituin on 1 500–3 000 esperantistia keräävä maailmankongressi, Universala Kongreso de Esperanto.

Kirjallisuus ja lehdet

Esperantokirjallisuus sai alkunsa jo ennen kielen virallista julkistamista, kun kielen luoja L. L. Zamenhof käänsi runoutta ja proosaa esperantoksi testatakseen kielen kehittyneisyyttä ja ilmaisukykyisyyttä. Nykyesperantistit voivat löytää näistä teksteistä paljon kielivirheitä, joka johtui kielen kehitysvaiheesta. Myös kielen julkaisun jälkeen Zamenhof kirjoitti ja käänsi ahkerasti. Tunnetuimpia käännöksiä ovat Vanha testamentti ja useat William Shakespearen näytelmät.

Nykyään esperantoksi julkaistaan joka vuosi satoja kirjoja, joidenkin arvioiden mukaan keskimääräinen vauhti on yksi uusi julkaisu joka päivä. Tunnetuimmat merkkiteokset Antoine de Saint-Exupéryn *Pikku prinssistä (La Eta Princo)* J. R. R. Tolkienin *Taru sormusten herrasta* -trilogiaan (*Mastro de l'Ringoj*) on käännetty esperantoksi monien suomenkielisten teosten, kuten *Kalevalan* ja Aleksis Kiven *Seitsemän veljestä* -teoksen (*Sep fratoj*), tavoin. Myös muutamat suomalaiset ovat kirjoittaneet suoraan esperantoksi.

Tunnetuimpia esperantokirjailijoita ovat Antoni Grabowski, William Auld, Julio Baghy, Kazimierz Bein, Jorge Camacho, Kálmán Kalocsay, Mauro Nervi ja Claude Piron.^[9]

Myös monet lastenkirjat ja sarjakuvat on käännetty esperantoksi, kuten Asterix (*Asteriks*), Pinokkio (*Pinokjo*), Tintti (*Tinĉjo*), Peppi Pitkätossu (*Pipi Ŝtrumpolonga*), Vaahteramäen Eemeli (*Emilo*), Ronja Ryövärintytär (*Ronjo, rabista filino*), Anu ja Antti (*Cisko kaj Vinjo*), ja niin edelleen.

Esperantoksi ilmestyy säännöllisesti yli 100 lehteä, joista tunnetuimpia ovat kansainvälisen esperantojärjestön Esperanto, kansainvälisen esperantonuorten järjestön Kontakto, ja uutislehti Monato. Esperantoksi julkaistaan myös erikoisalojen lehtiä, ja useilla esperantojärjestöillä on oma lehti. Jotkin lehdet ilmestyvät Internetissä. Suomen Esperantoliitto julkaisee kuusi kertaa vuodessa ilmestyvää Esperantolehteä.^[10]

Ranskalainen *Le Monde diplomatique* ilmestyy verkkojulkaisuna myös esperantoksi.

Musiikki ja radio

Musiikkia esperantoksi on tehty heti esperanton julkaisun jälkeen. Nykyään esperantomusiikki käsittääkin useimmat musiikin alalajit kuoromusiikista rockiin. Tunnetuimpia yhtyeitä ovat esimerkiksi Akordo, Dolchamar, JoMo, Ĵomart kaj Nataŝa, Kaj Tiel Plu, Kajto, Kore, Esperanto Desperado ja Persone. Vinilkosmo on pelkästään esperantomusiikkia julkaiseva levy-yhtiö.

Esperantoksi lähetetään radiolähetyksiä niin radioverkoissa kuin Internetissäkin. Nykyisin ainakin China Radio International, Melbourne Ethnic Community Radio, Radio Habana Cuba, Radio Audizioni Italiane (RAI), Radio Polonia ja Radio Vatican lähettävät esperantonkielistä materiaalia.^[11] Nettiradioita ja podcastingejä on joitakin kymmeniä.

Elokuvat

Vuonna 1964 Jacques-Louis Mahé tuotti ensimmäisen kokopitkän esperantonkielisen elokuvan, *Angoroj*. Vuonna 1965 sitä seurasi pienellä budjetilla tehty kauhuelokuva nimeltä *Incubus*, jonka pääosaa näytteli William Shatner. Incubus sai monilta esperantisteilta vastaan kritiikkiä näyttelijöiden huonon lausumisen takia. Yhteensä esperantoksi on tehty noin parisenkymmentä elokuvaa.

Lisäksi esperanto on esiintynyt monissa elokuvissa taustalla, kuten *Blade: Trinityssä* ja Charles Chaplinin *Diktaattorissa*.

Televisio

Vuonna 2003 Ĝangalo-niminen www-sivu aloitti hankkeen esperantonkielisen, Internetissä toimivan televisiokanavan perustamiseksi. Tarkoituksena oli kerätä lahjoituksin 35 000 euroa, mutta niitä tuli vain noin 23 000 euroa. Hanketta ei kuitenkaan keskeytetty, ja Internacia Televido -niminen Internet-televisiokanava aloittikin toimintansa suunniteltua pienimuotoisempaan maaliskuussa 2005. Kanava esimerkiksi palkkasi vain kolme työntekijää kymmenen suunnitellun sijaan, eikä se saanut hankittua itselleen omaa studiota materiaalin tekemistä varten.

Kanava lähettää muun muassa kulttuuriohjelmia, dokumentteja, piirrettyjä, elokuvia, esperantokursseja ja piensarjoja. Ohjelmat on tuotettu pienellä budjetilla. Ohjelmaa tulee päivittäin 90 minuuttia, ja sitä näytetään peräkkäin koko päivän ajan.

Jo aikaisemmin oli suunniteltu esperanto.tv-kanavan perustamista, mutta hanke kaatui ennen kanavan julkaisemista.

Tunnettuja puhujia

- Alfred Hermann Fried – vuoden 1911 Nobelin rauhanpalkinnon saaja, esperantokirjailija
- Charles Ribert Richet – vuoden 1913 Nobelin lääketieteen palkinnon saaja, aktiivinen esperantisti
- Daniel Bovet – vuoden 1957 Nobelin lääketieteen palkinnon saaja, puhui esperantoa äidinkielenään
- Franz Jonas – Itävallan presidentti vuosina 1965–1974
- Harry Harrison – sci-fi-kirjailija, Irlannin kansallisen esperantojärjestön kunniapuheenjohtaja
- Sir Joseph John Thomson – vuoden 1906 Nobelin fysiikanpalkinnon saaja, esperantonkielisen tiedeyhdistyksen puheenjohtaja
- Leo Tolstoi – venäläinen kirjailija, esperantoliikkeen kannattaja
- Willem Drees – Alankomaiden pääministeri vuosina 1948–1958
- Sir William Ramsay – vuoden 1904 Nobelin kemianpalkinnon saaja, aktiivinen esperantisti
- Reinhard Selten – vuoden 1994 Nobelin taloustieteen palkinnon saaja, esperantokirjailija
- Rudolf Carnap – saksalainen filosofi, aktiivinen esperantisti 14-vuotiaasta lähtien
- George Soros – osakesijoittaja ja poliittinen aktivisti, puhuu esperantoa äidinkielenään
- Lou Harrison – yhdysvaltalainen säveltäjä, jonka sanoituksista osa oli esperantoksi
- M. A. Numminen – suomalainen muusikko ja taiteilija, opiskeli esperantoa koulussa pakollisena aineena, levyttänyt ja esiintynyt esperantoksi
- Tyyne Leivo-Larsson – suomalainen suurlähettiläs ja kansanedustaja, aktiivinen esperantisti

Symbolit

Toivoa (*espero*) kuvaavasta vihreästä väristä on tullut merkittävin esperanton symboli. Se esiintyy kaikissa kuviosymboleissa ja sitä käytetään jopa vertauskuvallisissa sanonnoissa. Esimerkiksi *verda koro* (*vihreä sydän*) tarkoittaa esperantistin sydäntä tai aatetta. Viisisakarainen tähti, *verda stelo* (*vihreä tähti*), kuvaa viittä vanhan laskutavan mukaista mannerta.

Verda stelo esiintyy myös esperanton lipun vasemmassa yläkulmassa rauhaa ja puolueettomuutta kuvaavan valkoisen neliön päällä. Lippua käytetään erittäin paljon, mutta jotkut esperantistit pitävät lippua liian nationalistisena kansainväliselle kielelle, joten monet järjestöt suosittelevatkin brasilialaisen esperantistin vuonna 1987 luoman *jubilea simbolon* (*riemusymboli*) käyttöä. Jubilea symbolossa on kaksi vihreää E-kirjainta toisiinsa nähden vastakkain valkoisella pohjalla. Tämä malli ei kuitenkaan ole saavuttanut vielä kovin suurta suosiota ja useimmat esperantistit pitävätkin yhä perinteistä lippua ylikansallisen yhteenkuuluvuuden tai kansainvälisyyden symbolina. Joskus esperantomatkailijat pitävät pientä lippua esillä, jotta muut esperantistit voisivat tunnistaa heidät esperantisteiksi.

Kritiikkiä

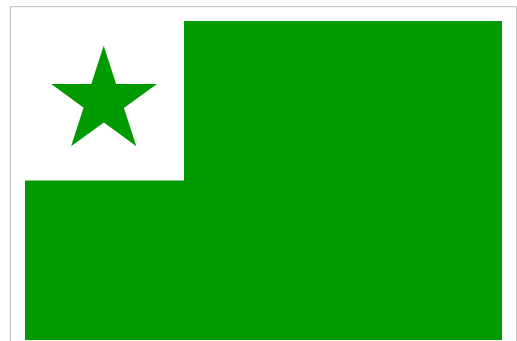
Esperanto on saanut vastaansa myös runsaasti kritiikkiä. Suuri osa siitä koskee yleisesti keinotekoisien apukielten tarpeellisuutta ja realiteetteja ja on kohdistettu juuri esperantoon sen suuren käyttäjämäärän ja tunnettuuden vuoksi.

Yksinomaan esperantoa kritisoidaan muun muassa seuraavista syistä:

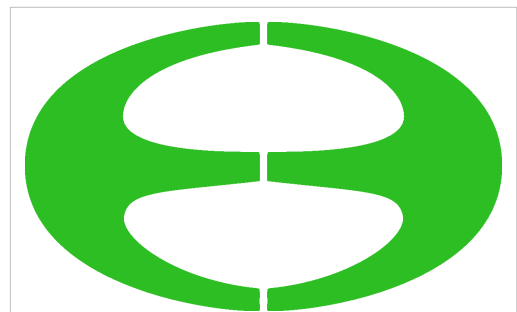
- **rumuus** – Esperantossa on paljon konsonantteja ja se on saanut suuresti vaikutteita slaavilaisista kielistä, jonka vuoksi se ei ole monien mielestä kaunis kieli, kuten useat romaanisista kielistä enemmän vaikutteita saaneet kansainväliset apukielet. Wikipedia:Merkitse lähteet Lisäksi esperanton akkusatiivin päätettä *-n*, monikon päätettä *-j* ja erityisesti niiden yhdistelmää *-jn* pidetään visuaalisesti rumina ja hankalina. Wikipedia:Merkitse lähteet
- **eurooppalaisuus** – Esperanto perustuu hyvin paljon indoeurooppalaisiin kieliin ja erityisesti sen eurooppalaisiin haaroihin. Tämän vuoksi esimerkiksi monet sen rakenteet ja sanasto ovat hyvin tuttuja eurooppalaisille, mutteivät kuitenkaan esimerkiksi aasialaisille. Monien mukaan kansainvälisen apukielen tulisi olla tässäkin suhteessa kansainvälinen ja tasavertainen, eikä edullinen eurooppalaisille opiskelijoille.
- **omat kirjaimet** – Esperanton kehittämisen aikana sen omat latinalaisesta kirjaimistosta poikkeavat kirjaimet eivät olleet vielä suuri ongelma, mutta erityisesti nykyään niitä pidetään erittäin hankaloittavana tekijänä kommunikoinnissa ^{kenen mukaan?}. Lisäksi ne ovat monien mielestä rumia ^{kenen mukaan?}. Myös kirjaimia vastaavien äänteiden sanotaan olevan hankalia ^{lähde?}, varsinkin kun soinnillisia äänteitä – joita on melko vaikea erottaa

Verda stelo eli vihreä tähti kuvaa viittä perinteisen laskutavan mukaista mannerta.

Esperanton lippu

Jubilea simbolo on vaihtoehtoinen symboli perinteiselle vihreälle tähdelle.

toisistaan^{lähde?} – on hyvin paljon.

- **seksistisyys** – Esperanton väitetään usein^{lähde?} olevan hyvin seksistinen kieli^{kenen mukaan?}. Sanoissa ei esimerkiksi yleensä tarvitse ilmaista sen olevan maskuliininen, mutta sen sijaan feminiinisyys pitää ilmaista liitteellä *-in-*. Esimerkiksi "isä" on esperantoksi *patro* ja "äiti" *patrino*.
- **akkusatiivi** – Esperantossa käytetään akkusatiivia paitsi suoran tekemisen kohteen ilmaisemiseen, myös esimerkiksi ajan tai paikan ilmaisemiseen. Akkusatiivi on hyvin monimuotoinen ja siksi vaikea monille opiskelijoille^{kenen mukaan?}.

Näiden johdosta esperantolle on syntynyt monia kilpailevia kieliä, joita monet esperantistit ovat siirtyneet käyttämään^{lähde?}. Tunnetuimpia näistä ovat esperanton pohjalta syntynyt ido, esperanton naturalistisuudellaan haastava interlingua ja esperanton vastaisenakin esiintynyt fasile.

Kritiikin myötä myös esperanton sisällä on esiintynyt erinäisiä reformoivia suuntauksia, kuten *riismi*, jossa esperanton persoonapronominit *li* ("hän" m.) ja *ŝi* ("hän" f.) korvataan yhdellä persoonapronominilla, *ri*. Riismissä juurisanoilla ei ole oletusarvoisesti mitään sukua, vaan maskuliinisuus tulisi ilmaista jälkiliitteellä *-iĉ-*, kuten feminiinisyys ilmaistaan jälkiliitteellä *-in-*. Näin ollen "isä" olisi esperantoksi *patriĉo* ja "äiti" *patrino*. Riismi ei ole kuitenkaan saanut suurta suosiota.

Lähteet

Viitteet

- [1] https://www.ethnologue.com/show_language.asp?code=epo
- [2] http://pxweb2.stat.fi/Dialog/varval.asp?ma=030_vaerak_tau_102_fi&ti=Kieli+i%E4n+ja+sukupuolen+mukaan+maakunnittain+1990+%2D+2011&path=../Database/StatFin/vrm/vaerak/&lang=3&multilang=fi
- [3] <http://www.uea.org/>
- [4] <http://www.lingvo.info/manifestoj/esperantismo.php?lingvo=fi>
- [5] http://eo.wikipedia.org/wiki/Insulo_de_la_Rozoj
- [6] http://eo.wikipedia.org/wiki/Universala_Esperanto-Asocio
- [7] Suomen Esperantoliitto: Tietoa esperantosta (<http://www.esperanto.fi/esperantotieto.html#puhujat>) Viitattu 26. marraskuuta 2006.
- [8] <http://perso.wanadoo.fr/kavlan/nha/nha.html>
- [9] Esperanto tänään (<http://www.esperanto.fi/Esperanto2.pdf>) (pdf) 2003. Suomen Esperantoliitto. Viitattu 2.9.2007.
- [10] Esperantoliitto (<http://www.esperanto.fi/esperantolehtitiedot.htm>)
- [11] Bongo.ne.jp (<http://www.bongo.ne.jp/~teg/radio/esperanto.htm>)

Yleiset lähteet

- Bertilo Wennergren: Plena Manlibro de Esperanta Gramatiko (<http://bertilow.com/pmeg/index.html>) (esperantoksi)
- Esperantosta: Historia (http://fi.lernu.net/enkonduko/pri_esperanto/historio.php)
- Esperanto: Frequently Asked Questions (<http://www.esperanto.net/veb/faq.html>) (englanniksi)

Aiheesta muualla

Tietoa

- Esperanto.net (<http://esperanto.net>) – monikielinen tietosivusto esperantosta
- Ethnologuen raportti esperantosta (http://www.ethnologue.com/show_language.asp?code=ESP) (englanniksi)
- Elokuvat (<http://www.imdb.com/List?language=Esperanto&&tv=on&&heading=10;Esperanto&&nav=/Sections/Languages/Esperanto/include-titles>) – Lista kaikista esperantonkielisistä elokuvista iMDB:ssä (englanniksi)

Järjestöt

- Universala Esperanto-Asocio (UEA) (<http://www.uea.org/>) – Esperanton maailmanliitto (esperantoksi)(englanniksi)(saksaksi)(ranskaksi)(espanjaksi)(portugaliksi)(venäjäksi)
- Tutmonda Esperantista Junulara Organizo (TEJO) (<http://www.tejo.org/indexjs.php>) – Kansainvälinen Esperanton Nuorisoliitto
- Esperanto-Asocio de Finnlando (EAF) (<http://www.esperanto.fi/>) – Suomen Esperantoliitto ry
- Finnlanda Esperantista Junulara Organizo (FEJO) (<http://www.esperanto.fi/fejo/>) – Suomen Nuorten Esperantoliitto ry
- Skolta Esperanto-Ligo (<http://esperanto.org/skolta/eo/index.htm>) (esperantoksi)

Opiskelu

- lernu! (<http://lernu.net>) – tietoa esperantosta, historiaa, kirjasto, kursseja, harjoituksia, sanakirjoja, uutisia, pelejä, käyttäjiä, foorumi, chat, viestijärjestelmä, ym. suomeksi ja kymmenillä muilla kielillä.
- Marko Rauhamaan kurssi (<http://pacujo.net/esperanto/kurssi/>)
- Kurso de Esperanto (<http://www.cursodeesperanto.com.br/bazo/index.html?fi>) (englanniksi) – ilmainen ja monikielinen opiskeluohjelma, joka on saatavilla myös suomeksi
- Plena Manlibro de Esperanta Gramatiko (<http://bertilow.com/pmeg/>) – esperanton kielioppi kokonaisuudessaan (esperantoksi)
- Stano Marček (suomeksi toim. Tuomo Grundström): *Esperanto mutkattomasti* (ISBN 978-80-89312-14-6)
- Lars Forsman: *Egaleco kaj paco per Esperanto* (ISBN 952-9829-01-9)
- J. C. Wells: *Jen nia mondo* (ISBN 951-99843-5-6)

Palveluja esperantoksi

- Vikivortaro (<http://eo.wiktionary.org>) – Wikisanakirja esperantoksi (esperantoksi)
- Pasporta Servo (<http://www.tejo.org/ps/>) – kansainvälinen vieraanvaraisuusverkosto esperantisteille
- Radio Arkivo (<http://www.radioarkivo.org/>) – radiolähetyksiä ympäri maailmaa esperantoksi (esperantoksi)

Kritiikkiä

- Is Esperanto's Vocabulary Bloated? (<http://www.rickharrison.com/language/bloated.html>) (englanniksi)

Artikkelin lähteet ja muokkaajat

Esperanto *Lähde:* <http://fi.wikipedia.org/w/index.php?oldid=11766409> *Muokkaajat::* -DragonMaster-, 007zoo, Agony, Amikeco, Anchjo, Anr, Anssi, ArnoLagrange, Asdf, Dilaudid, EJavanainen, Ejs-80, Farside, Goregono, Hasdrubal, Hashar, Herra Maka, Jaakko Tergujeff, JannE, Japsu, Jfblanc, Jmk, Jonik, Jpk, Julie 2, Junafani, KLS, Kooma, Kuohatti, Lauhio 89, Lepax, Lintu ja Lapsi, Lito, ML, Malhonen, MiPe, Mikko Paananen, Mkitalo, Muu-karhu, Nikke, Outolintu, Pertti66, Piechjo, Pilkku59, Pitke, Prinsipaatti, Ras, Rémi, Sahmeditor, Samulili, Saruwine, Spirit, Surfo, TAA, Tanár, Tappinen, Tbone, TeT, Thule, TimoJ, Tsk, Tumppi1991, Uusijani, Veikk0.ma, Velma, Vesteri, host-83b1b25b.pohjoinen.sonera.fi, 90 nimettömiä muokkauksia

Kuvien lähteet, lisenssit ja muokkaajat

Kuva:Unua Libro.jpg *Lähde:* http://fi.wikipedia.org/w/index.php?title=Tiedosto:Unua_Libro.jpg *Lisenssi:* Public Domain *Muokkaajat::* Ludoviko Lazaro ZAMENHOF

Kuva:Loudspeaker.svg *Lähde:* <http://fi.wikipedia.org/w/index.php?title=Tiedosto:Loudspeaker.svg> *Lisenssi:* Public Domain *Muokkaajat::* Bayo, Gmaxwell, Husky, Iamunknown, Mirithing, Myself488, Nethac DIU, Omegatron, Rocket000, The Evil IP address, Wouterhagens, 19 nimettömiä muokkauksia

Kuva:Esperanto star.png *Lähde:* http://fi.wikipedia.org/w/index.php?title=Tiedosto:Esperanto_star.png *Lisenssi:* tuntematon *Muokkaajat::* User:Bdesham

Kuva:Flag of Esperanto.svg *Lähde:* http://fi.wikipedia.org/w/index.php?title=Tiedosto:Flag_of_Esperanto.svg *Lisenssi:* Public Domain *Muokkaajat::* Gabriel Ehrnst GRUNDIN

Kuva:Jubilea simbolo.svg *Lähde:* http://fi.wikipedia.org/w/index.php?title=Tiedosto:Jubilea_simbolo.svg *Lisenssi:* Public Domain *Muokkaajat::* Kristjan

Lisenssi

Creative Commons Attribution-Share Alike 3.0 Unported
[//creativecommons.org/licenses/by-sa/3.0/](http://creativecommons.org/licenses/by-sa/3.0/)